

SUVALKIETIŠKAS PALIKIMAS UŽ LIETUVOS RIBŲ

RITA REPŠIENĖ

Tautosaka Suvalkijoje, kaip beveik visoje Lietuvoje, buvo pradėta užrašinėti tik XIX amžiui įpusėjus. Vienas seniausių Lietuvių tautosakos rankraštyno, esančio Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, rinkinių ir yra „Lietuwiszkos Dajnos. Surinko Naumieszcio pawiete Suwalku gub. Pr. Użupis. Rinkau nuo 1867 meto iki 1889“ (LTR 329), kurį sudaro per 250 suvalkiečių dainų. Tekstai autentiški, tiksliai ir tvarkingai užrašyti.

1844 m. Poznanėje lenkų kalba buvo paskelbtas lenkų poeto **Karolio Bżozovskio** surinktų lietuvių liaudies dainų rinkinys „Pieśni ludu Nadnemieńskiego z okolic Aleksotu...“ Dainos užrašinės ne tik Aleksoto, bet ir Marijampolės, Pilviškių apylinkėse. Buvo pateiktas 51 dainos vertimas, 41 iš jų – su pirmu originaliu lietuvišku posmu. Lenkų kultūros puoselėtojas, folkloristas ir muzikologas **Oskaras Kolbergas** 1860 m. rinko dainas Suvalkijoje ir 1879 m. Krokuvoje išleido jas atskiru leidiniu „Pieśni ludu litewskiego“. Į lenkų kalbą jas šiam leidiniui išvertė lietuvių kalbininkas, švietėjas, 1863 m. sukilimo dalyvis Mikalojus Akelaitis.

Suvalkijos paribyje, tik kitapus Nemuno – Pušaloto, Veliuonos, Vilkijos apylinkėse – dainas rinko žymus lietuvių liaudies kultūros puoselėtojas **Antanas Juška**. Jis šiuose kraštuose užrašė per 5600 tekstų ir bene 1500 melodijų. Iš Suvalkijos, A. Juškos žodžiais tariant – iš Užnemunės, būta puikių pateikėjų. Garsiausia iš jų – Blažienė, padainavusi per šimtą dainų, spausdinamų „Lietuviškų dajną“ rinkinyje ir kitur. Paskelbtos „Lietuviškos dajnos“ buvo 1880–1882 m. Kazanėje, „Svodbinė rėda veliuonyčių lietuvių“ – 1880 m. Peterburge, „Lietuviškos svodbinės dainos“ (tarp kitų spausdinamos ir jau minėtosios Blažienės 59 dainos) – taip pat Peterburge 1883 m.

Sankt Peterburge esančiame Rusų geografijos archyve yra saugomas Marijampolės gimnazijos moksleivių tautosakos rinkinys, sudarytas 1880–1885 m. Manoma, kad jame gali būti ir **Jono Mačio-Kėkšto** užrašytų dainų. Tiesa, dvi jo užrašytos pasakos – apie tinginį ir apie siuvėjo mokinio nuotykius, – paskelbtos knygoje „Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir

sakmės", išleistoje Vilniuje 1971 m., yra Lietuvių mokslo draugijos fonduose, esančiuose Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Dar apie 1880–1882 m. **Jonas Basanavičius** iš Bulgarijos nusiuntė į Tilžę Jakobiui vienuolika dainų, užrašytų Ožkabaliuose, iš kurių septynios 1887 m. išspausdintos „Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft“ III sąsiuvinyje. „Mitteilungen...“ II sąsiuvinyje buvo paskelbtos „Ožkabalun myslei“. Vėliau, 1899 m. nedidelis Ožkabalių dainų pluoštelis publikuotas Amerikos lietuvių laikraštyje „Vienybė lietuvininkų“, o 1902 m. kaip kito iki šiol tebeinančio Amerikos lietuvių laikraščio „Dirva“ priedas buvo išspausdintos net 402 „Ožkabalių dainos“ (I ir II knygos). Daugybė Suvalkijoje užrašytų pasakų yra sudėta į Jono Basanavičiaus parengtų „Lietuviškų pasakų yvairių“ III ir IV dalis, išleistas Čikagoje 1903–1905 metais. III dalies prakalboje J. Basanavičius apie tai rašo: „Didesnė dalis šitų pasakų paeina iš Griškabūdžio valsčiaus, Naumiesčio pav., kur jas J. Kovas užrašė, ir iš Ožkabalių, Bartininkų val., Vilkaviškio pav., kur Vincas Basanavičius iki šiol jų daugiau kaip 600 surinko“, pabrėždamas, kad kita dalis pasakų, surinktų Suvalkų gubernijoje, bus įdėta į kitą tomą.

Shenandoah'e, JAV lietuvių vadinamame Šenandoriu, 1905 m. buvo išleista ir varpininko, spaustuvininko **Vinco Šlekio** „Maža dainų knygelė“. Čia skelbiamos dainos yra iš jo gimtųjų Marijampolės apylinkių. Matyt, neatsitiktinai V. Stagaro (V. Šlekys išėivijoje buvo žinomas ir šiuo slapyvardžiu) spaustuvėje Shenandoah'e buvo spausdintos ir J. Basanavičiaus „Ožkabalių dainos“.

Kitas spaudos darbininkas, knygnešys **Kostas Stiklelis** (Stiklius), taip pat kilęs iš Suvalkijos – Šakių apskrities, Naumiesčio parapijos, Liepalotų kaimo, knygelėje „Labai gražios dainos“, kuri buvo išspausdinta 1907 m. Tilžėje, *Otto v. Mauderodės* spaustuvėje, paskelbė trisdešimt dvi savo gimtinės dainas.

Lietuvoje panaikinus spaudos draudimą ir susiklosčius palankesnėms sąlygoms plėtoti kultūrą, tautosaka išėivijų spaudiniuose beveik nebuvo skelbiama. Ir tik po Antrojo pasaulinio karo atsiradę naujieji lietuvių emigrantai vėl bandė spausdintu žodžiu įprasminti savo atmintį.

Prancūzijoje **Gražina Krivickienė-Gustaitytė** yra paskelbusi savo motinos dainuotų dainų (per devyniasdešimt). Knygą „Dainos. Vieux chants Lituanienis“ 1948 m. išleido *Editions Erwin Burda Fribourg-en-Brisgau*. Ji iliustruota puikiais lietuvių grafiko Viktoro Petravičiaus raiziniiais, įžanginis tekstas parašytas dr. Jono Balio.

Elžbieta Gustaitienė-Kubiliūtė (1876–1956), gyvenusi Marijampolės ir Vilkaviškio apskrityse, buvo savo apylinkėje pagarsėjusi dainininkė, mokėjusi daugiau kaip tris šimtus dainų. Daugelį jų buvo perėmusi iš savo močiutės. Duktė Gražina, tremtyje, ilgėdamasi savo krašto ir ten likusios motinos, vėl prisiminė tas dainas ir jas iš naujo užrašė, norėdama perduoti savo dukterims. Susidarė per du šimtus dainų turis rinkinys. Jis buvo dovanotas Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui ir yra laikomas Lietuvių tautosakos rankraštyne.

Tarp tradicinių lietuvių liaudies dainų, kurių repertuaras yra itin būdingas suvalkiečiams, knygoje spausdinamas ir piemenėlių iš Liudvinavo senaisiais tikėjimais dvelkiantis kreipimasis:

*Saulute močiute, an mūsų,
Debesėliai juodbruvėliai, an Prūsų!*

*Mūsų upės pienu teka,
Prūsų upės smilgom dega.
Mūs mažiukai piemenukai,
Jų trumpukai žiponiukai –
Šalta jiem, šalta,
Dievulėliau, šalta.*

(P. 15)

Melodijas užrašė Adomas Germanavičius. Jos išspausdintos (rankraščio teisėmis) kaip knygos priedas: pirmoji laida – 1950 m. Freiburge, antroji laida – 1973 m. Los Andžele.

Bostono ansamblio „Sodauto“, vadovaujamo G. Markevičiūtės-Kupčinskienės, įdainuotai plokštelei „Motulės dainos“ iš G. Krivickienės ir V. Petravičiaus knygos buvo pasirinkta dvidešimt viena daina. Prie plokštelės pridėti lietuviški, vokiški ir angliški dainų tekstai. Šios plokštelės išleidimą parėmė Klara Mrongovijus-Enbergaitė, Lietuvos vokietė, gimusi Kaune.

Pasitraukęs į Vakarus ir apsigyvenęs Amerikoje, lietuvių folkloristas **Jonas Balys**, paskatintas amerikiečių mokslininko St. Thompsono, tęsė tautosakos rinkėjo darbą. 1949 ir 1950 metų vasaromis jis apkeliavo visas didžiausias Amerikos lietuvių kolonijas ir užrašė per 1000 dainų, keliasdešimt pasakų ir sakmių, daug kitokios tautosakos¹. Daugiausia užrašyta suvalkiečių kūrybos. Jiems puikiai atstovavo dvi pagrindinės pateikėjos: Uršulė Žemaitienė ir Magdalena Takažauskienė, nuostabios liaudies dainų ir kitos tautosakos išlaikytojos ir mylėtojos, – taip jas apibūdina Jonas Balys².

Uršulė Žemaitienė gimė 1890 m. Šukių kaime (buv. Juozapavos dvare), Lankeliškių parapijoje, netoli Vilkaviškio. 1914 m. nuvyko į Ameriką, čia dirbo paprastą ir sunkų darbą. 1971 m. mirė Čikagoje. Jos žodžiais, „daina yra kaip kokia brangiausia gyduolė. Daina mane pravirkdė, daina mane prajuokino, daina mane varge nelaimėje paguodė ir stiprino, daina mane nuliūdime linksmino, daina mane net nuo daugelio pavojų ir nelaimių apsaugojo“³. Jau per pirmą apsilankymą pas ją J. Balys užrašė penkias valandines magnetines juostas dainų ir dar kitokios tautosakos. „Lietuvių dainų Amerikoje“ dviejuose rinkiniuose yra paskelbta daugiau kaip 130 jos padainuotų dainų. J. Balys parengė spaudai U. Žemaitienės aprašytas „Suvalkiečių vestuves“, išleistas Klivlende 1953 m. kaip „Lietuvių tautosakos lobyno“ III tomas, ir kitus jos tautosakinius bei etnografinius rašinius: „Suvalkiečių Kūčių dienos prietarai“, „Lankeliškių apylinkės patarlės“, „Suvalkiečių laidotuvių apeigos ir raudos“, „Suvalkijos gyvenimo vaizdai“ ir „Lino istorija“. Šią tautosakinę medžiagą išspausdino Amerikos lietuvių žurnalai ir dienraščiai. J. Balio nuomone, nemažai dainų ir mįslių ji išmoko ir Amerikoje, susitikdama su savo draugėmis, vėliau tai užrašydavo, kartais nurodydama, iš ko girdėjusi⁴. Daug liko nespausdintų ir jos rankraščių (pasakų, sakmių ir anekdotų, kalendorinių švenčių ir papročių medžiagos, burtų, prietarų, liaudies medicinos ir t. t.). Šie rankraščiai ir jau spausdintų tekstų originalai saugomi J. Balio tautosakos kambaryje, Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) muziejuje Putname.

Nuo Alvito kilusią Magdalena Takažauskienę J. Baliui nurodė Pitsburgo lietuvių parapijos klebonas kaip per lietuviškus susibūrimus mėgusią dainuoti senoviškas dainas. Ji atsiminusi senesnių dainų negu U. Žemaitie-

nė, jas buvo išmokusi iš savo senelio Pranciškaus Šematausko. Daug jos pasakų ir sakmių buvo paskelbta J. Balio parengtuose rinkiniuose „Dvasios ir žmonės“, „Lietuvių mitologiškos sakmės“ ir „Užburti lobiai“, antologijoje „Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje“, kurią 1989 m. išleido Lietuvių tautosakos leidykla. Tai „Lietuvių tautosakos lobyno“, kurį Amerikoje rengė ir leido J. Balys, paskutinis, XI tomas. Jis tarytum vainikuoja visas suvalkietiškas tautosakos publikacijas, parengtas paties produktyviausio šio šimtmečio lietuvių tautosakininko.

Beje, čia spausdinamos ir kelios emigrantams priskiriamos lietuvių liaudies dainos. Vienos jų – „Man reiks išeitie in svetimą šalį“ – nostalgiška dalį – Lietuvių liaudies dainų katalogo, esančio Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, duomenimis, ši daina (LDK E 1) užrašyta daugiausia Suvalkijoje – norėčiau pateikti:

*Vai tu (j)aukse, tu sidabre,
Susukai galvelę,
(j)Aš už tave privažiavau
Svetimą šalelę.*

*Būtų linksma bernužėliui
Svetimaj šalelėj,
Tik negirdžiu dainuojančių
Lietuvos panelių.*

*Atvažiavau (j)Ameriką,
Čionai apsistojau.
Kai pamačiau (j)Aušros žvaigždę,
Linksmi uliavojau.*

*Amerike štalkūs vyrai,
Aukšu pažeboti.
Betgi nėra toki gražūs,
Kad ne pentinuoti.*

*Amerikos skaisčios mergos,
Aukšu lenciuguotos.
Betgi nėra tokios gražios,
Kad ne vainikuotos.*

(P. 167)

Išėivių spaudiniuose daugiausia buvo paskelbta kaip tik suvalkiečių tautosakos. Tai, matyt, nulėmė susiklosčiusios istorinės aplinkybės, sietinos su emigravusiųjų iš Suvalkijos gausumu (įdomu būtų žinoti, ar tarp išėivių daugiausia būta suvalkiečių, ar jie tiesiog geriau išsaugojo tėvų dainas, pasakas, patarles, mįsles).

Apskritai sunki socialinė situacija XIX – XX amžių sandūroje, noras geriau gyventi bei polinkis į įvairias inovacijas, patogi geografinė Suvalkijos padėtis – visi pagrindiniai keliai iš vakarų į rytus ir iš rytų į vakarus ėjo per Suvalkiją – skatino emigraciją iš Lietuvos.

Bostone Lietuvių enciklopedijos leidyklos išleistoje dr. Antano Kučo redaguotoje „Amerikos lietuvių istorijoje“ (1971) yra detalai nagrinėjama lietuvių emigracijos raida ir nurodoma joje buvus gana žymų suvalkiečių srautą:

Pirmas platesnės lietuvių emigracijos į Ameriką bandymas buvo pradėtas 1850 metų badui ištikus. Garsas apie Amerikos gerovę paviliojo badaujančius, ir jie didesniais kiekiais patraukė Amerikon, bet prūsų valdžia tokius išėivius ėmė gražinti net iš Hamburgo.

1864 – 1865 m., pradėjus lietuvius mobilizuoti į rusų kariuomenę, čia atsirado Juozas Botyrius, Jonas Staniulis, Petras Chmieliauskas – visi iš Suvalkijos. 1866 m. atvyko kun. Andrius Strupinskas, marionas vienuolis iš Marijampolės, 1863 m. buvęs vienoje sukilėlių stovykloje kapelionu.

Nuo 1868 metų ateivių skaičius smarkiai didėjo. Juos čia atvarė ne tik bėgimas nuo kariuomenės, bet ir 1867 – 1868 metų badas, ištikęs dėl nederliaus.

Pirmieji atkeliavo iš Suvalkijos: nuo Liudvino, Simno, Liubavo ir kt. Spėjama, kad dalį ateivių bus paskatinę keliauti Amerikon kun. Strupinsko ir anksčiau atvykusių žydų laiškai. Nors pirmiesiems ateiviams teko patirti daug vargo, vis tik jie čia džiaugėsi, uždirbdami šiek tiek pinigų, ir laiškais kvietėsi savo gimines, draugus bei kaimynus⁵.

Nelengvos būdavo ir kelionės per vandenyną. Iš Suvalkijos kilęs Jonas Babkauskas knygoje „Lietuviai Amerikoje“, sudarytoje Jr. Jono ir 1899 m. išleistoje Plymouth, Pa., vaizdžiai aprašo savo kelionę:

Išvažiavome mes iš Hamburgo 11 d. gruodžio 1868 m. Laivas, kuriuo plaukėme, vadinosi James Forster. Lietuvių buvo ant laivo viso 7; iš tų keturi katalikai ir trys protestantai – du iš Marijampolės, o vienas nuo Vištyčio. Žydų iš Marijampolės, Vilkaviškio ir kitų Lietuvos miestelių važiavo su mumi 20. Keliavome per jūros lygiai tris mėnesius. Maistą ant laivo dalino mums tik vieną kartą ant dienos. Kiekvienas gavo: septynis cukorius (sausainius), apvalius nuo 6 iki 7 colių pločio, šmotelį (gabala) blogos mėsos, dvi žalias bulves, žiupsnelį ryžių, kaip po puskvortę avižinių miltų ir po pusantros kvortos vandens. Virti valgi turėjome patys. Taip buvo pradžioj, paskui negavome nė to. Parėjo taip, kad trečiam mėnesiu beeinant, žmonės ant laivo pradėjo mirti; buvo dienos, kad po kelis antsyk numarinome. Iš lietuvių, nors sunkiai sirgo, vienok nenumirė nė vieno⁶.

Išėivis iš Lietuvos, kilęs iš Rogupių kaimo, Griškabūdžio valsčiaus, Šakių aps., **Jonas Puikūnas** (g. 1893) taip pat laisvu laiku rinko tautosaką. Dar vaikas būdamas tėvams knygnešiams padėjo platinti lietuvišką spaudą. Jono Mingirdo slapyvardžiu 1959 metais Los Andžele išleido patarlių, priežodžių ir posakių rinkinį (per 4600 vienetų). Savo siekius jis apibūdina taip: „Rinkinį ruošiant tremties sąlygomis, svarbiausias tikslas turėta parinkti audrų ir vėjų išnešiotas dar padrikusias vėjų varpas su grūdais, kur slepiasi išminties ar gyvybės grūdai. O rinkta iš įvairių šaltinių: iš žmonių lūpų, iš periodinių leidinių ir iš visos literatūros“⁷. Tik gaila, kad nepateikiamos tekstų metrikos, nėra užrašytojo bei sudarytojo komentarų. Tai buvo pirmas jo parengtas lietuvių smulkiosios tautosakos tomelis. 1971 m. buvo paskelbta antroji Jono Puikūno „Smulkiosios tautosakos“ dalis – „Mįslės“ (daugiau kaip 150 tekstų) iš spausdintų šaltinių, lietuvių periodinės spaudos ir gyvosios kalbos. Rengiama spaudai ir trečioji knyga – „Anekdota“.

Pasak Amerikoje gyvenusio filosofo Juozo Girniaus, dvasine prasme Lietuva yra lygiai visur, kur mes esame⁸. Suvalkiečių tautosakos, paskelbtos už Lietuvos ribų, spektras platus ir gana įvairus, iš gausių publikacijų išėivijoje susideda suvalkietiškas palikimas.

¹ Lietuvių dainos Amerikoje: Lyrinės, meilės papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos. Antrasis rinkinys // Lietuvių tautosakos lobynas, 6. – Silver Spring, Md., 1977. – P. VI.

² Balys J. Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje: Antologija. – Silver Spring, Md., 1989. – P. 9.

³ Balys J. Suvalkiečių liaudies kūryba. – P. 10.

⁴ Ten pat. P. 10–11.

⁵ Amerikos lietuvių istorija / Red. dr. Antanas Kučas. – Bostonas, 1971. – P. 26.

⁶ Jonas Jr. Lietuviai Amerikoje. – Plymouth, Pa., 1899. – P. 14–15.

⁷ Smulkioji tautosaka: Patarlės. Priežodžiai. Posakiai / Surinko ir užrašė Jonas Mingirdas. – Los Angeles, 1958. – P. 10.

⁸ Girnius J. Žodis grįžtant // Raštai. – V., 1991. – T. 1. – P. XXI.

THE HERITAGE OF SUVALKIEČIAI (SOUTH-WESTERN LITHUANIANS) BEHIND THE LITHUANIAN BORDER

RITA REPŠIENĖ

Summary

The publications of the emigrants from Lithuania contain a great amount of the folklore of the south-western part of Lithuania (Suvalkija). The fact could be resulted by a handy geographical position of the region, the number of people who had emigrated from Suvalkija and their active participation in the cultural activity of an expatriate community. The love and yearning for the Motherland left encouraged the usage of songs, tales, legends, proverbs and riddles aiming to preserve the memory and wisdom of their parents and grandparents.